

**Intervenció d'urgència al
carrer de l'Amargura de
Manacor**

Magdalena Salas Burguera

Mayurqa (2009-2010), 33:
219-233

INTERVENCIÓ D'URGÈNCIA AL CARRER DE L'AMARGURA DE MANACOR

Magdalena Salas Burguera

RESUM: En aquest article es presenta la intervenció d'urgència realitzada al centre històric de Manacor (Mallorca). Aquesta intervenció es va desenvolupar arran d'un projecte d'edificació pública que es localitzava a l'antic cementiri de Manacor.

PARAULES CLAU: necròpoli, antropologia, projecte especial, numismàtica.

SUMMARY: In this article we talk about the emergency intervention on the historic centre of Manacor (Mallorca). This intervention is developed with a public project of building. This project is located in the ancient cemetery of Manacor.

KEYWORDS: necropolis, anthropology, special project, numismatic.

INTRODUCCIÓ

La intervenció objecte d'aquest treball s'emmarca dins un projecte d'obra pública realitzat durant la primavera de l'any 2005. El promotor de l'obra fou l'Ajuntament de Manacor i l'empresa que la va portar a terme fou Melchor Mascaró, SA. Aquesta intervenció tenia com a objectiu dur a terme obres d'embelliment del centre de Manacor amb unes obres d'enjardinament de la plaça del General Weyler i del carrer de l'Amargura.

A causa del fet que es tractava d'una obra que quedava fora de la zona del centre històric catalogada com a BIC, no va passar a informació del Servei de Patrimoni de l'Ajuntament de Manacor ni del Consell de Mallorca.

* Tècnica del Servei de Patrimoni de l'Ajuntament de Manacor. Plaça del Convent, s/n. Ajuntament de Manacor. 07500 Manacor. E-mail: museu@manacor.org

DESCRIPCIÓ

Quan la tècnica sotassignada es va presentar a l'obra, ja s'havien excavat vuit dels onze forats per sembrar arbres al llarg de la plaça; cada un tenia una superfície d'1,30/1,60 per 1,30/1,60 metres i una profunditat de dos metres. Des del primer moment, ja es va poder diferenciar una estratigrafia diferent pel que fa a les cales de la plaça de Weyler respecte de les del carrer de l'Amargura.

Respecte de les cinc excavacions realitzades a la plaça de Weyler, totes tenien una superfície d'1,60 per 1,60 metres i una profunditat d'entre 1,90 i dos metres. Aquesta zona és la part més alta del poble, on hi hauria l'antic centre administratiu medieval, i està tota assentada sobre la roca. En aquest sentit, entre uns quinze i vint centímetres de profunditat ja apareix la roca mare i l'escàs sediment que vàrem observar en el tall, en el moment en què hi vàrem arribar, no presentava restes ceràmiques ni òssies.

De les excavacions realitzades a la voravia del carrer de l'Amargura, totes tenien una superfície d'1,30 per 1,30 metres i una profunditat d'1,45 a 1,75 metres. L'excavació 6 va posar al descobert un túnel que la gent gran encara recorda i servia perquè els treballadors de les Perles Manacor anassin des de la botiga que hi havia al carrer de l'Amargura fins a l'edifici de la torre del Palau, on hi havia una exposició de mobles en miniatura. D'aquesta manera, evitaven el trànsit que hi havia en aquest carrer. En el tall de l'excavació es veu que tot aquest indret ja va ser remenat en el moment de fer aquest túnel, durant la primera meitat del segle XX. L'excavació encara ens va permetre veure les parets de marès d'aquest túnel i el sostre de corbada.

Les excavacions a les cales 7 i 8 ja estaven totalment fetes, però al tall es podien observar les restes de paquets d'ossos i només es varen recuperar tres fragments de plat morè de primera meitat del segle XX.

A causa de la gran quantitat d'ossos que es varen trobar durant l'excavació de la cala 9, ens varen avisar de l'aparició d'aquestes restes. Quan vàrem arribar, ja s'havia buidat una profunditat d'1,10 centímetres i al tall ja s'observaven paquets d'ossos. Es va aconseguir ampliar la cala per poder treballar més bé, amb la qual cosa la superfície era d'1,30 metres d'amplada (oest-est) per 2,60 metres de longitud (nord-oest-sud-est). Les unitats estratigràfiques identificades varen ser:

UE 0

Descripció: rajola de formigó de 2,5 per 2,5 centímetres.

UE 1

Descripció: ciment pòrtland que servia per enganxar les rajoles.

UE 2

Descripció: capa d'asfalt.

UE 3

Descripció: capa de formigó.

UE 4

Descripció: nivell de terra molt barrejada amb trossos d'asfalt, pedres grosses i bosses de plàstic.

UE 5

Descripció: retall de la UE 4.

UE 6

Descripció: nivell de pedra solta amb molt poca terra, com si fos esquerdada. Està tallat per la UE 5.

UE 7

Descripció: nivell de terra solta amb pedra petita, trossos d'argila, ossos i fragments ceràmics.

UE 8

Descripció: nivell de terra molt marronosa amb ossos. És un nivell en què la majoria d'enterraments estan en connexió anatòmica.

UE 9

Descripció: concentració molt fina d'argila de color vermell. Al final es va considerar que formava part de la UE 8 i que només es tractava d'una concentració de terra diferent.

UE 10

Descripció: terra molt més compacta, de color marronós, amb restes òssies encara que menys que a la UE 8. Sembla que es tracta d'un nivell d'abandonament entres dues unitats estratigràfiques. Surten bastants de fragments de pedra i trossos de morter de calç.

UE 11

Descripció: mur de formigó que es va fer probablement quan es varen passar les canalitzacions d'aigües brutes que van arran del carrer i que ja varen modificar la morfologia dels enterraments.

UE 12/13

Descripció: nivell de terra marronosa, amb algunes zones més roges i amb molts de carbons i fragments de fusta. En aquesta UE és on han sortit la majoria d'aquests elements. Pel que fa a la posició dels ossos, sembla que a la banda del mur de formigó (UE 11) hi ha els ossos més moguts i a l'altra banda surt un cos (conjunt 26) que es veu que ha estat retallat per una pala, tal vegada en aquesta darrera intervenció per fer el clot per sembrar l'arbre.

UE 14/15

Descripció: nivell de terra més vermelloso; a la cota superior es pot apreciar que s'acaben els ossos en posició. Sembla que hi ha paquets d'ossos barrejats amb calç, claus i ceràmiques. Fa la sensació que es tracta d'uns nivells d'enterrament totalment barrejats.

UE 16

Descripció: decidim considerar-la una nova UE, ja que en aquesta inicialment no hi veiem tants d'indicis de calç com a les anteriors, encara que el sediment és molt semblant a la UE 15. Segueixen sortint ossos barrejats sense cap tipus de connexió, com si estiguessin remoguts, ja que alguns fins i tot es troben en posició vertical. Tot està molt barrejat amb pedres i ceràmica esmicolada. Ja no surt tanta fusta com a les UE anteriors, encara que sí que surten claus.

UE 17

Descripció: en aquest nivell ja quasi no trobam fragments de calç. La terra té un color més vermellós, ja que hi ha trossos de fang, com si fossin pilots barrejats amb el sediment.

UE 18

Descripció: nivell de terra vermelloso; és com si hi hagués un nivell de terra argilosa. La diferència respecte de les unitats anteriors és que el sediment és molt depurat i quasi no hi apareix material.

UE 19

Descripció: nivell de terra de color groc totalment estèril. Es tracta d'un sediment argilós. Es comprova que aquest sediment descendeix cap al carrer d'Artà.

FASES IDENTIFICADES

De l'estudi realitzat de les troballes antropològiques i ceràmiques, s'han pogut identificar una sèrie de fases mínimament clares. Aquestes fases ja es varen distingir en el moment de l'excavació, ja que estaven associades a individus que es presentaven en connexió anatòmica i amb algun element de datació. Això va fer diferenciar-los molt clarament dels paquets d'ossos remenats que hi ha havia per tota la cala i que evidenciaven l'alt grau d'utilització d'aquest espai al llarg del temps. A més, el mur de formigó realitzat durant la dècada dels seixanta per passar les aigües brutes va fer que tota aquesta zona ja fos modificada. De fet, hi ha molts d'adults que recorden que anant a escola pel carrer de l'Amargura varen veure que els obrers tenien una fila de cranis a damunt la voravia i allò va quedar gravat a la seva memòria.

A causa dels motius exposats, l'anàlisi antropològica no es va fer de totes les restes trobades, sinó que es va fer una tria d'aquestes segons el grau de connexió anatòmica i especialment segons la informació històrica que podien aportar amb les restes materials associades que presentaven.

Fase del segle XVIII

Correspon a les unitats estratigràfiques 8 i 9.

A la UE 8 va aparèixer el conjunt 1, corresponent a un esquelet sencer amb connexió anatòmica d'un individu adult masculí d'entre quaranta-cinc i cinquanta-cinc anys, orientat cap al sud-est. L'individu estava en posició de decúbit supí amb els braços creuats sobre el pit i les cames estirades i lleugerament aixecades. Tant als peus de l'individu com al voltant del cap varen aparèixer quatre claus de bronze associats a l'enterrament, cosa que ens va fer pensar en un possible taüt o llit de fusta per a aquest enterrament. L'anàlisi antropològica realitzada per la doctora Assumpció Malgosa i l'antropòloga Gemma Prats va mostrar que aquest individu presentava una artrosi generalitzada a la columna vertebral, amb evidències òssies d'haver realitzat molts esforços al llarg de la seva vida i amb patologies clares com la reabsorció alveolar fruit de processos de gingivitis.

Associades a aquest individu, varen aparèixer restes òssies d'un individu indeterminat d'entre quaranta i quaranta-dues setmanes de gestació i una ossera amb un nombre mínim de tres individus: un subadult d'entre dos i tres anys i dos adults de sexe indeterminat. L'escassa presència dels ossos fa pensar que es tracta d'ossos que ja eren presents a la mateixa terra que va cobrir l'enterrament de l'adult masculí.

Aquest fet va ser una constant durant tota l'excavació, ja que sortien paquets d'ossos sense connexió i, a causa de l'escassa superfície de la cala, no vàrem poder esbrinar si aquests paquets corresponien a l'activitat produïda per les fosses obertes quan s'enterrava algú.

Les restes materials associades a l'individu del conjunt 1 són:

- Fragment de vora de plat amb coberta estannífera bastant degradada i restes de decoració en verd amb un motiu d'esglaons amb arc cap a dins (segle XVIII).
- Cap d'agulla de bronze.
- Dos claus de bronze i dos fragments de claus del mateix material.
- Fragment de vora de llavi arrodonit, de vidre.
- Vuit fragments informes de vidre.

Dins aquesta mateixa unitat estratigràfica, vàrem individualitzar una sèrie de conjunts:

Conjunt 2

El formaven el nombre següent d'esquelets individualitzats:

- Un individu adult de sexe indeterminat.
- Un individu d'entre cinc i set anys de sexe indeterminat.
- Un individu d'entre dos i tres anys de sexe indeterminat.
- Un perinatal de sexe indeterminat.

Conjunt 3

Ossera amb un nombre mínim de 5 individus:

- Tres adults de sexe indeterminat.
- Un subadult d'edat inferior a set anys de sexe indeterminat.
- Un subadult d'entre sis mesos i un any i mig.
- Un perinatal de trenta-cinc setmanes de gestació.

Conjunt 4

Ossera amb un nombre mínim de dos individus:

- Un adult de sexe indeterminat.
- Un subadult de cinc anys de sexe indeterminat.

Les restes materials ceràmiques associades a aquests conjunts abracen una cronologia des d'època medieval islàmica fins al segle XVIII, encara que, dels fragments ceràmics identificats, un 71% pertanyen als segles XVII i XVIII. En aquestes mateixes unitats estratigràfiques també apareixeren denes d'os, atzabeja i vidre, juntament amb claus i restes de fusta.

Fase de final del segle XV i inici del segle XVI

Correspon a les unitats estratigràfiques 12 i 13.

D'aquestes unitats en sobresurt tot un conjunt d'osseres que amb tota seguretat varen ser remogudes en el moment de realitzar el mur de formigó (UE 11) per a les aigües brutes.

D'aquesta fase es va identificar un conjunt d'ossos (conjunt 26) amb un nombre mínim de tres individus. Un d'aquests, que ja es va identificar en el moment de l'excavació, és un individu masculí d'edat adulta indeterminada. Aquest individu va aparèixer al tall de la cala, per la qual cosa només es va excavar la part superior de l'esquelet. L'esquelet tenia una orientació cap a l'oest i estava cobert totalment per una capa de calç. A més, associat a aquest varen aparèixer nombrosos fragments de fusta i vuit claus de ferro, a més de cinc fragments informes de ferro, cosa que ens fa pensar en un enterrament amb taüt o llit de fusta i cobert per una capa de calç. Aquesta mesura antisèptica d'enterraments amb taüts i coberts de calç ja va ser documentada en enterraments a la Seu de Mallorca, segons comunicació oral d'en Mateu Riera.

En el moment de l'excavació d'aquest individu i a causa del mal estat de conservació, no es va poder diferenciar que hi hagués altres restes òssies, però l'estudi antropològic ha documentat restes d'un individu de sexe indeterminat amb una edat compresa entre setze i vint-i-un anys, un individu femení d'edat adulta indeterminada i dos subadults. La proporció òssia d'aquests individus fa pensar en antics enterraments sobre els quals es diposità l'individu amb connexió anatòmica i amb l'aportació de terra feta en cobrir l'enterrament.

No es va trobar associada cap resta ceràmica a aquest individu del conjunt 26, però una troballa de vital importància va ser que sota l'esquelet va aparèixer una moneda que ha

estat estudiada per la numismàtica Teresa Marot. Es tracta d'una moneda baixmedieval del regne de Mallorca, un dobler de billó. Pertany al regnat d'Alfons II de Mallorca (1416-1458.) La moneda presenta molt de desgast, fet que n'indica una acusada circulació.

De tota la ceràmica localitzada i identificada en aquestes unitats, cal recalcar que el percentatge més acusat és per a la ceràmica islàmica (46,2%).

Les dues unitats estratigràfiques esmentades són les úniques que han mostrat individus en connexió anatòmica i que han permès un estudi més en profunditat. Així i tot, cal remarcar que al final de la cala, la UE 17 contenia paquets d'ossos sense gens de calç i que el material associat a aquesta unitat era majoritàriament medieval islàmic i cristià, sense poder distingir una fase cronològica clara. És curiós que apareguessin associades a aquesta unitat diverses denes de pasta de vidre, entre les quals n'hi ha una de factura púnica, dues agulles de bronze i vint-i-nou claus de ferro. La dena púnica ens fa pensar en una reutilització d'aquest objecte en una època posterior o que la dena vingués amb la terra aportada en els enterraments.

A més de l'excavació realitzada a la cala 9, just a la cantonada entre el carrer de l'Amargura i el carrer d'Artà, hi ha una pastera enjardinada on es va documentar l'existència d'un mur quan es va realitzar l'excavació per sembrar l'arbre de la cala 10. En el moment d'arribar al lloc, vàrem documentar que el mur presentava dos moments constructius, ja que la part inferior, d'uns setanta-cinc centímetres d'altura, està feta en pedra mitjana i travada amb terra, mentre que la part superior està travada amb guix i ciment mallorquí. A la seva cota més alta presentava maresos abeurats. Probablement, aquesta part superior es va refer quan a la casa que hi ha al costat es va fer un passadís amb volta de canó que va des del carrer d'Artà cap a l'interior del carrer de l'Amargura.

Pel que fa a aquest mur, s'ha de dir que no es va excavar tota la pastera, perquè vàrem considerar que la urgència era per a la cala 9. Per això, després de documentar el mur es va tornar a cobrir de terra. El que sembla clar és que aquest mur té relació amb el mur associat al fossar; així, tenim notícies que expliquen que «pel que fa al mur o fortificació sembla que se'n construí un aprofitant el desnivell existent a la zona del cós. Josep Segura diu que quan el Suprem i Reial Consell concedí el dret de fires a Manacor, el 1794, els responsables municipals determinaren el 24 d'agost de 1795 netejar la zona del cos: “componer dicho Cos y quitar las piedras y levantar la pared destruida junto a la posada de las Barracas”, que es trobava al començament del carrer d'Artà» (Carvajal, Ferrer 2003, 42). Per altra banda, Fuster, a la seva *Historia de Manacor*, parla que l'any 1616 mossèn Riera va col·locar portes i reixes al fossar sense els permisos del Consell. El fet que col·locàs portes i reixes demostra ja l'existència d'un mur. Un dels reptes de futur serà comprovar si realment el mur que es troba a la cantonada del carrer d'Artà forma part d'aquest tancament del fossar, tal com fan pensar els indicis trobats.

CONCLUSIONS

A la vista dels resultats obtinguts, es poden avançar una sèrie de conclusions.

En primer lloc, no hi ha cap dubte que la zona on es va dur a terme l'excavació de la cala 9 es tracta d'una part de l'antic fossar de Manacor. Això queda demostrat, ja que antigament l'església es trobava orientada en sentit contrari a l'actual i la capçalera del temple donava a aquest fossar. De fet, aquesta era la zona que fins ben entrat el segle XVIII formava part de les foranies del poble i es va començar a urbanitzar cap a final del segle XVIII, amb les posades de les Barraques. A més, hi ha documentació que informa que l'onze de setembre de 1763 el comte d'Ayamans va oferir a l'Ajuntament un solar de

terra per canviar el cementiri i tot el terrer que estava davant l'església. No sembla que el trasllat del cementiri tingués lloc fins després de 1807, quan es va aprovar el pressupost (42.333 rals) del cementiri de Manacor, data probable de la seva instal·lació a Son Coletes.

Així doncs, tenim que les evidències arqueològiques mostren que el darrer enterrament localitzat al fossar de la zona del carrer de l'Amargura data del segle XVIII, per la ceràmica localitzada amb l'individu del conjunt 1. Per altra banda, la documentació escrita ja mostra que el cementiri està en funcionament fins a final del segle XVIII.

Pel que fa a l'individu del conjunt 26, tenim que la moneda medieval ens dona un *post quem* de 1458. A causa del desgast de la moneda, que ens n'indica una acusada circulació, pensam que aquest enterrament es produí ben a final del segle XV, fins i tot durant la primera meitat del XVI, la qual cosa podria haver coincidit amb els episodis de pesta que hi va haver a Manacor entre 1521 i 1523. En aquest punt, cal fer referència a l'excavació realitzada al solar de Correus de Ciutadella, on a les tombes localitzades hi ha tres individus coberts amb una capa de calç. La hipòtesi que es va dur a terme d'aquest fet l'interpreta com una mesura higiènica relacionada amb l'epidèmia de pesta documentada el 1653 a Ciutadella. Per tant, trobam un punt de paral·lelisme en aquest fet.

Com a conclusió final, i a la vista de la revisió dels materials, tenim un ventall cronològic clar, que va des del segle XVIII fins a final del segle XV o inici del XVI. Aquest ventall es pot ampliar si tenim en compte que a la UE 17 hi ha un predomini clar de material medieval tant islàmic com cristià. Això ens fa pensar en uns cinc-cents anys d'utilització d'aquest espai. De tota manera, només una excavació en extensió d'aquest indret ens permetria conèixer la manera en què ha funcionat aquest cementiri i què és el que en queda.

A hores d'ara, els arbres que s'havien de sembrar en el carrer de l'Amargura no s'han sembrat, ja que podrien destruir l'estratigrafia arqueològica que queda en aquest indret.

Per altra banda, l'excavació d'urgència realitzada fa palès que es necessita:

- Un control arqueològic d'obra pública en els centres històrics dels pobles i les ciutats de les illes.
- Una redefinició i ampliació del centre històric de Manacor catalogat com a BIC.
- L'exigència per part del Consell de Mallorca dels plans especials dins els centres històrics i que aquests estiguin acompanyats d'estudis històrics i zones de risc.
- La incorporació d'arqueòlegs a l'àmbit municipal i supramunicipal, tant pel que fa al planejament com al seguiment d'obres. D'aquesta manera, es donaria compliment a la filosofia que vol impulsar el Pla Territorial Insular de Mallorca.

BIBLIOGRAFIA

- AA. VV. (2000): *Investigacions al voltant de l'excavació del solar de Correus de Ciutadella*. Publicacions des Born, núm. 7. Societat Històrico Arqueològica Martí i Bella. Ciutadella.
- CARVAJAL, A.; FERRER, A. (2003): *Evolució urbana de Manacor (1600-1944)*. Col·lecció Així és Manacor, núm. 7, Ajuntament de Manacor.
- FUSTER, G. (1966): *Historia de Manacor*. Col·lecció Balèria, Llibres de Manacor.
- PRATS, G.; MALGOSA, A. (2007): *Informe preliminar el Palau 2005 (Manacor, Mallorca)*. Informe inèdit del Grup de Recerca Osteobiogràfica de la Universitat de Barcelona.
- RIERA DALMAU, J. (2006): *Historia de Manacor. Siglo XIX*. Gràfiques Muntaner SL. Manacor.

Fig. 1 Situació de la zona d'intervenció.

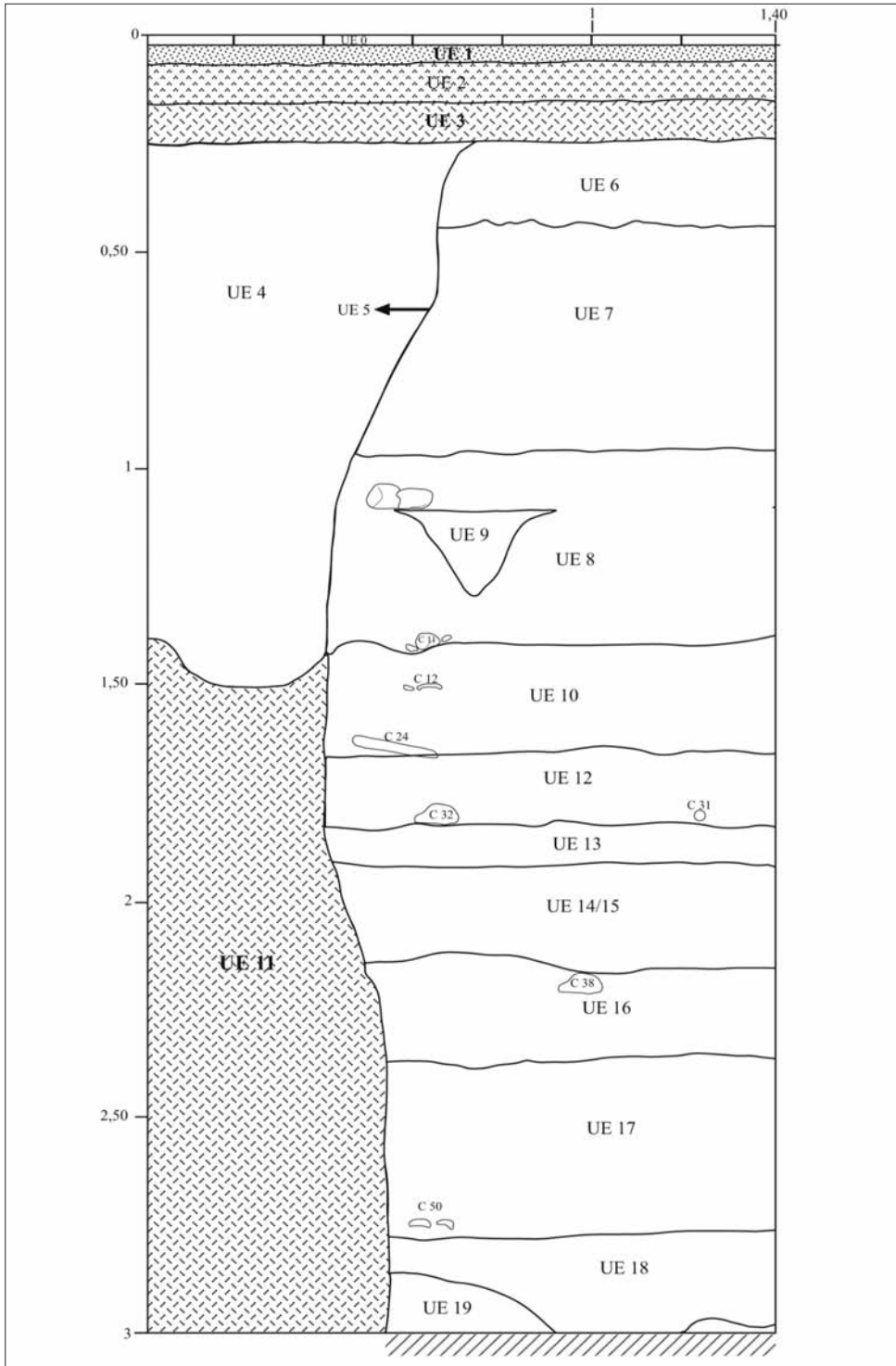

Fig. 2 Secció estratigràfica Oest-Est de la cala 9.

Fig. 3. Imatge de l'individu adult masculí del conjunt 1.

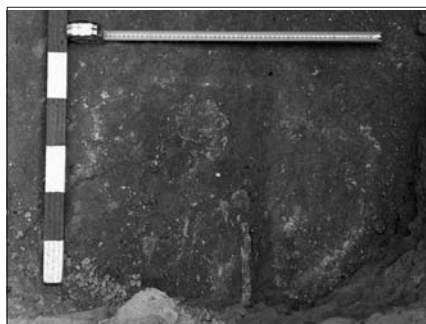

Fig. 4. Individu adult del conjunt 26.

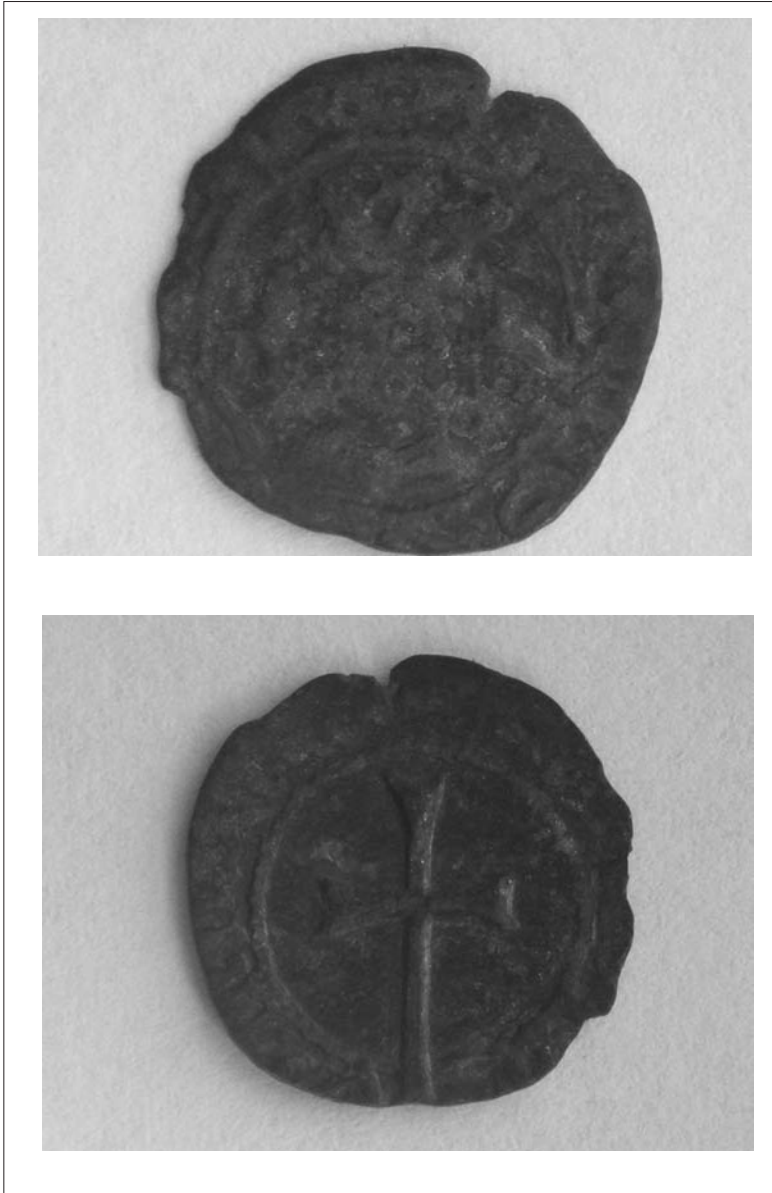

Fig. 5. Moneda baixmedieval localitzada sota l'individu del conjunt 26.

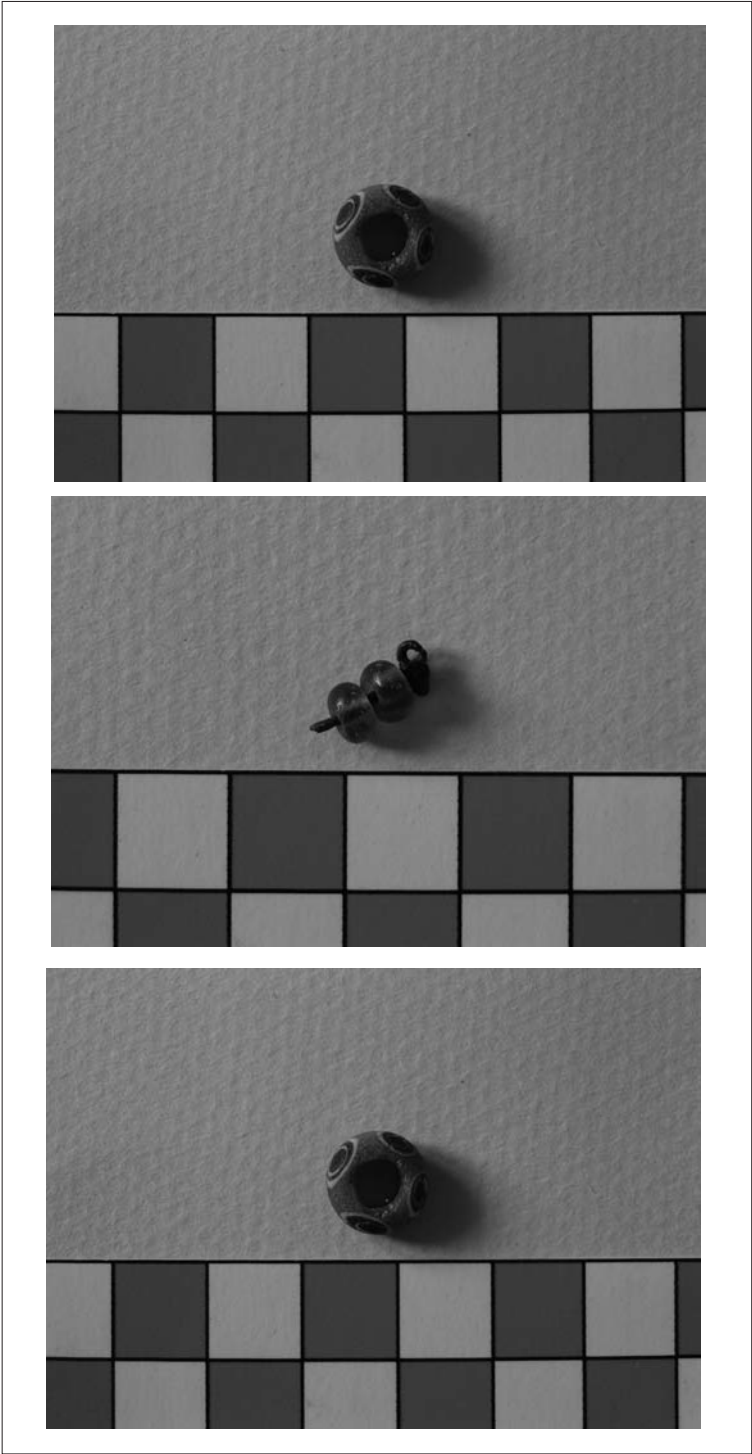

Fig. 6 Conta púnica, contes de vidre i agulla de bronze de la UE 17.

Fig. 7 Detall del mur aparegut a la cala 10.

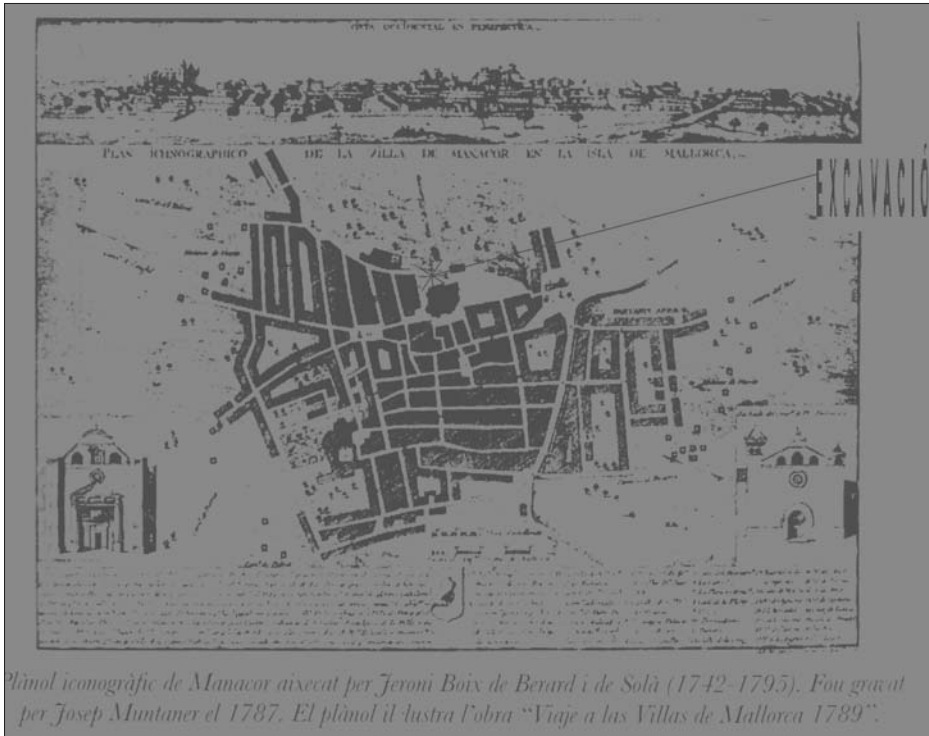

Fig. 8. Plànol d'en Berard (1787) amb el punt on s'han localitzat les restes de l'antic fossar.